

IVAN PREGELJ

V SENCI Z ÔNKRAJ

Janez Kováčič, po domače stari Lovrič niz Most na Tolminskem, je bil dobro dolgo znan kot človek svojega obraza. Ni pa lehkó povedati, ali je bolj hotel sam, da bi bil videti čudaški, ali pa je v resnici bolj bil. Njegova žena Ana Carlijeva, domá pri Domínu, bi bilá utegnila marsikaj povedati, kaj je biló prav za prav z njim, zlasti ko je postajal čim stárejši s tem odljudnejši, soldaško samopriden, trd, trmast, grčavo svojeglav. Zdaj bi biló možu sto in petnajst let, pa leži že nekajkrat prekopan dobro štirideset let pri Svetem Mavru. Bog z dedcem! Strašit ne hodi. A bil mi je stari oče in za vse na svetu se ne morem znebiti čudne tesnobe, da hodim po svetu močnó v tej senci z ônkraj...

Njegov oče Lovrenec da je tržil s soljó in ga s trinajstimi leti peljal v Cvelóvec, da bi se privadil nemškemu. Z dvajsetim letom da so ga potem pobrali k vojakom in da je služil v Dalmaciji, v Trstu in Gorici polnih osem let. Sedem in štiridesetega da se je vrnil s kaprolsko sabljo in v soldaški monduri pa našel mrtvo mater v hiši. Nató da se je prêcej nekaj mesecev otepal z gosposkimi v Tolminu in z občinskimi na komuni, ki da so ga dolžili, da je prav za prav dezertiral, in kakó je povedal občinskemu Arnacu, ko je prišel ponj: da se ne boji in ne skriva, ki da je po pravici odslužil ves svoj čas, a da imá tudi ponoči sabljo poleg sebe in se ne bo pomišljal, ali naj udari, pa če jih pride tudi pet nadenj... Bog z zadevo iz leta sedem in štiridesetega, s sabljo kaprolsko in monduro, s strahovanjem občinskega možá in z materjo na mrtvaškem odru, ko se vrne sin! Mordà je biló vse res, kar je pravil, mordà je tudi kaj po svoje obrnil in olepšal, zakaj obilno se je bahal s svojimi vojaškimi doživljaji. Priznal je n. pr., da je šel skozi palice, ker je togotno vrgel svojega majorja na tla, mu pokleknil na rebra in po nesreči zmel zlato uro. Ko se je razneslo po nekem Zalaščanu, ki je služil z njim, da je šel prav za prav skozi šibe, jih je trdovratno tajil...

Živó se še spominjam, kakó je bil neke nedelje proti večeru posebno zgovoren. Morda je tisti popoldan prej kaj pil: kar hahljala je

priповest iz njegovih ust. O generalu Žulaju, kakó je cesarju vojskó zapravil pa se Lahu za denar podal; o sebi, kakó si je kaprolsko čast prislužil, ker je znal moško povedati, kakor gre, po nemško, po laško in po hrvaško; o tem, kakó so ga kot kaprola poslali nad nekega gosposkega dezterterja, naj ga ulovi in prižene v kasarno; kakó je šel, ga našel domá v mestu in sta se bridkó dolgo menila pri zaprtih vratih, oče, naj mu odpre, oni, da ne bo in da se živ ne bo predal, in je moral res vdreti k njemu, pa ga našel obešenega. Nekoč da so ga pred vso kompanijo pohvalili, ker je dva moža iz morja rešil.

Slišim, kakor da sem včeraj, in verjamem, kakor sem verjel, da v vsem tistem Trstu ni biló mimó njega človeka, ki bi bil znal plavati in si upal skočiti v morjé potapljajočim se na pomoč.

Prvikrat ga čujem govoriti o tem, pa hočem vedeti vse:

»Oče, povejte! Kakó ste rešili? Ali z barko?«

Mož mencá in momljá s svojimi brezzobimi čeljustmi, da je že préej nekaj časa postajal tam pri morju pa gledal, kako se neki pobje izvirajo po nekakšnem ogrodju; pri priči da so zgrmeli z deskami vred v vodó. On pa za njimi. Dva da je izvlekel živa, po tretjega pa da ni maral več, pa če mu je tudi neka gospá srebrn goldinar ponujala.

Otroško sem radoveden:

»Oče, zakaj pa niste skočili še po tistega? Ali ste se bali?«

Dedec me pogleda osuplo:

»Hentaj otroka! Kakšno zine!«

Mar ni imel opravka pa nadloge dovolj že s prvima dvema, preden ju je za lasé ujel in imel na suhem.

»Zakaj za lase?«

Takó pač, da ti tak človek blizu ne more, ki se te v smrtnem strahu takó oprime in oklene, da ne moreš geniti ne z rokami ne z nogami pa te povleče ko kamen s seboj na dno.

Vprašujem sočutno, sam ne vem, kako:

»Oče! Ali je potem utonil?«

Tri klaftre globoko da je ležal čisto miren na dnu, preden so ga čez dobro uro izvlekli.

Tiste tedne prej smo otroci ogledovali v mrtvašnici pri Svetem Mavru nekega starega tolminskega ovčarja, ki so ga bili potegnili iz vode. Vso glavo je imel kakor z drobnim kladivom razbito.

Zató se mi utopljenec ne smili, bojim se ga. Hudó mi je zaradi očeta pa dejem:

»Oh, oče! Pa da niste mogli ponj!«

»Za goldinar, je-li?« zarenči mož, me spusti iz rok in je ves mrk. Nobene ne reče več, vstane in gre...

Pa je tam pri nas takó, da je vodé okrog in okrog na pretek, v Soči in Idriji. Pa ne vem, da bi bil mož kdaj šel vanjo. Kakor da ni znal plavati. Tudi takih drvá, ki potonejo, ko jih plavijo, in po katere smo se otroci in odrastli potapljali kakor race, ni nikoli vlačil domov. Še drobilja redko, ki obleži po povodnji pri kraju...

Preden pa nadaljujem, kaj in kakó je biló s to zadevo poslej, naj postavim moža v tisto njegovo ozadje, brez kakršnega si ga sploh ne morem ne misliti ne živó predočiti. Utegne pa kdo reči, da s tem zahajam med prav tiste naše spominarje, ki sem jih nedavno kaj poredno in strupeno smešil. Mar mi, kaj kdo poreče! To vem, da bi mi biló laže pisati povest, ki kakor da se ni primerila meni samemu in v nekem dasi neznatnem, a prav močno resničnem času in kraju. Hočem reči, da mi je neskončno teže najti prav temu neznatno resničnemu kraju in času pravi izraz, namreč edinstveno verni in slovstveno polni posnetek. Takó blizu imó namreč pred očmi, da vem komaj, kaj vidim: z otroškimi očmi in s strašno preizkušeno ljubeznijo štiridesetih let nazaj, brez upa, da bi videl še kdaj...

Ozadje njegovo torej: Lovrčeva hiša na mostu, h. št. 25! Zapisano imam, da sem se v njej rodil, pa ni res. Sem iz dolnjega konca vasi pri Jermolu, kjer sta mi starša sprva gostovala, preden sta se preselila na materin dom v gornjem koncu, na svoje. Tam sta užila nekaj let mèdle sreče, imela za menoj še troje otrok, se začela nató ihtiti, piti žganje in šla okoli devetdesetega leta kmalu drug za drugim k Svetemu Mavru. Takó sem ostal z mlajšima bratoma — sestra je bilá kmalu po rojstvu umrla — staremu očetu pa stari materi na ramah, v hiši, ki mi je bilá prešla medtem kot najstarejšemu sinu v last. Ta hiša! Saj me še zdaj boli, ko je že davno ni več, če se le spomnim nanjo. Stala je prečudno značilno vzdolž v bregu pod Kukom, s pročeljem ostró v zapad, podprta na dolnji strani s prizidkom. Starinska, mahedravo siromašna, da se Bogu usmili, z nekaterimi vidnimi ostanki nekdanje stare plemenitosti. Zidal jo je namreč neki duhovni gospod za svoja stara leta. V podstrešju je biló lahkó videti, da je bilá sprva krita s skrilmem, a da so jo pozneje nekoliko vzdignili za strmo slamnato ostrešje. Tako je slonela razmeroma visoko nad vasjo v strmini, izpostavljena vsem hudim uram od zapada in juga, da so ji trgale streho in plašile do obupa nas otroke v njej ponoči, ko se poletne nevihte v tisti kotlini ne utolažijo od mraka do zore, kar bi utegnil potrditi kot očividec sam slavni prirodoslovec in starinar Wirchow. Brez globokih temeljev položena nenaravno poševno v breg, je bila prostor za skromno družinico z gorenjo pritlično, črno sajasto kuhinjo, z izbo in kamro nad hlevom in kletjo, kjer je neugnano rastel po stenah soliter. Rekli so, da žene zaradi solí, ki je z njo tržil prvi Lovrič. Mendà je le zaradi vlage, ki je za pomladnih dni slišno žuborela pod temelji. Kakor je takó hiša nekam slonela v bregu, je bil tudi svet pred njo in nad njo močno nagnjen in se je ustalil šele kakih dvajset korakov onstran ozke ravnice »na tnalu« v močnem, štirikotnem zidišču z majhno sobo, ki smo mu rekli turnič. S spominom na ta turnič mi prav za prav stoprv stopa stari oče v polno zavest.

Vidim ga v sto gubáh, s suhimi brezzobimi ustnami, z živimi očmi, gladkó obritega, koščenege in tršastega, kako s krivačico prirezuje skorjo kruha, da jo more prežvečiti. Sedi na peči, se majè enakomerno

naprej in nazaj, poslušá molče, kaj pravi zet, zine preudarno in počasi. Kar vidi se, da hoče, da bodi njegova beseda zadnja pa prava in da ne trpi ugovora. Pa je pozimi. Na vasi orjejo sneg. Koliko moških neki da gre v sneženo barko, da zajame dovolj globoko, a da morejo konji še potegniti. Pa je zet svojeglav, a stari oče trmast. Mladi se ihti, Modrejčan tak jezljivi in krojaški, stari pa je strupen. Zdajci zet, kdo je gospodar v hiši. Naj pa gre stari, če mu ni prav. A stari počasi s peči, da ga bo zet še klical nazaj. Pa k svoji ženi: »An'ca!« Kaj neki bi rad? V turnič da se preselita. Stara mati v jok in besede. A onstran v kamri otročniška snaha, njiju hči Mica, da naj že bodo mirni, da bo vstala, pa če je bo takoj konec. Nihče je ne sliši in že je stopila bosa, napol odeta in vsa slaba med prepirljivce, med očeta, mater in moža; več in joče presunljivo in se zgrudi...

Takrat sem bežal iz hiše in tulil in se jokal bos v snegu in mrazu v prvi mrak in prve zvezde, dokler me ni našel stari oče. Slišim ga, obraza mu ne vidim. Ne kolne, ni znal nikoli, a bevška po svoje, reži, kar laja in me potisne neusmiljeno trdó v hišo.

Poslej ga dolgo ne videvam več v hiši. Mož je trmast, vso božjo zimo prezeba v turniču brez peči in ognjišča. Le skrivaj ga morem iskati in ga najdem. Sprva se mož potaji, ko ga kličem, potem spregovori, postane precej prijazen, a vrat mi ne odpre. Kar pa me začne zgrda poditi. Nič ne vem, kako je nekaj let pozneje prenesel smrt svoje druge hčere, ki mi je bilá mati. To pomnim, kar mi je stara mati pozneje povedala: kakó je po svoje rad imel prvo, ki mu je z desetim letom umrla za davico. S sedmim letom da se je otrok také ustrašil pred cerkvijo nekega psa, da je kakor slep bežal in padel pod zid pri Sirku in si prebil glavo. Mož da je kar besnel; hotel da je pretepsti otroka, ki ji je medlel v naročju, a nato njo sámó, také da se mu je morala skriti. Lobanjo te svoje hčere da je pozneje spoznal, ko so otroku prekopali grob, in jo vzel s seboj domov. Nekaj noči da se je uboga žena brez spanja prestrahovala zaradi tega v hiši, pa mu morala zagroziti, da mu pojde od hiše, preden je vzel mrliško kost in jo zanesel nazaj med grobove. Če jo je. Slišal sem praviti, da je ni pokopal na posvečenem svetu, marveč na svojem polju, ki smo mu rekli Brice.

Brice... mala Brda, kakor je razlagal rojak mi niz Modrejce. Štefajev gospod, profesor Andrej Kragelj. Dobrih dvajset minut je biló zdoma poti tja gori, pa najsi, da si šel proti Svetemu Mavru, čez Mirišče ali pa mimó Pečana po cesti. Bogvedi, kako, a tudi tisti naš svet je ležal v bregu. Proti severu ga je zaslanjala dolga, nenavadno visoka in z leščevjem porastla groblja kakor okop. V južni prisojnosti je nekoč rodila vzdolž te groblje vinska trta, ki je izumrla nekam tedaj, ko sem začel prihajati k zavesti. Pomnim še zadnje poganjke in če se ne motim, celó zadnji grozd z nekakimi velikimi, rdečimi jagodami. Poslej poznam Brice, kakor jih je podolgem in počez prekopal stari oče in umeril v dvoje ravnih pasov, drug nad drugim,

ločenih med seboj s strmo grivo. Gorenji rob je zasadil s plemenitimi črešnjami in divjakami, spodnji z lipami. Pa je črešnje, divjake in lipe prečudno klestil, tako da jih je dognal silno visoko kakor smreke, z medlim košem na vrhu. Vidim ga, kako pohaja po vozniku s krivačem, pritrjenim na visoko prekljo, in oprezuje najmanjši poganjek na deblu. Nekoč sem mu po otročje olupil za prst na široko še mlado divjako. Kdor ve, kaj je črešnjevec les in kako prijetno je lupiti tako mlado drevce, bo umel tisto mojo nesrečno slò. Stari oče me ni. Planil je nadme kar z motiko in bi me bil gotovo udaril, da mu nisem prav zadnji čas ušel v Pečanov sirk pod spodnjo grivo. Odtam sem ga dolgo oprezoval, kako je rano na drevesu pregledoval, renčal sam s seboj in potem drevce lepo obvezal in še s trnjem ogradil. Ko sem doraščal in postal močnejši, me je jemal po drva v »mejo«. Tam sem videl, kako je s podobno ljubeznijo gojil mèdle svoje buke, ki jih je imel bajè preštete do zadnje...

Bog z njimi! Zdi se mi, da ga danes umem! Da ni ljubil prirode, da se mu je rastlina smilila le zato, ker je bilá njegova last. Da je hotel biti vsaj v tej svoji lasti, v zemlji in drevesu sam gospodar, ki mu v hiši spričo mladih in svojeglavih ni biló moči in ker živine ni gojil. Živine ne, pač pa je imel mene, me ljubil in strahoval po svoje in se mi vtisnil v dušo in življenje kot nekaka usoda. Bogve, da hodim v njegovi senci, kakor z ônkraj. Prej pa se je zgodilo še to in drugo, preden sva vzela slovo, da se v življenju še zdaj pa zdaj srečava in iščeva...

Po svoje izvirno, kakor da se sam mečem s Čargovim Francetom, s Pucarjevim Andrejčkom, s svojim mlajšim bratom — Bog mu daj dobro! — ali z Jurijevo Mičico, sem povedal v šoli zgodbo o Kajnu in njega bratu, ki se mu imena ne upam prav sklanjati. Bilá je moja prva rapsodija in pomenila mi je. Domači kaplan je postal pozoren name in nekaj tednov pozneje obljubil umirajočemu mojemu očetu, da se bo zavzel za mé. Bog z dobrotnikom! Prejel je svoje plačilo in priznanje! Takoj so ga obrekli, da se me je usmilil, ker mu je bilá moja rajna mati — prijetna...

Biló je v letu, ko so me birmali in teden dni po malem Šmarnu, ko je na Menjgorah romarski shod. Z Menjgor mi je stara mati pokazala, kod pojdem v šole, da bom kdaj duhovni. Duhovni biti, so mi rekli poredneži tiste čase prej, da se pravi mašo peti, goldinar služiti vsak dan, piti vino in jesti piščance pa biti zaprt in sam. Domače učiteljeve hčerke so me mesec dni prej naučile nekaj nemških črk. Očetovo znanje iz Cvelovca in od vojakov je biló namreč popolnoma odreklo. Takó pripravljenega in opremljenega, v cajhasti birmanski obleki, s trdim, okroglim tolminskim klobučkom, z eno belo srajco na sebi in prvimi sviticami, me je sprevel tiste dni v septembru leta 1892. stari oče na pot v Gorico.

Vstala sva prêcej zgodaj, takó da sva bilá ob polu sedmih, ko je zazvonilo pri fari k črni maši, že za Kozmericami. Ko kreševa počasi navzgor proti Selom, ali ne stoji pred hišo ob poti tisti Poklonarjev, ki se ga je vse balo, kadar je razgrajal pijan po vasi. Tisto jutro je bil trezen in se mi je zdel prečudno neznan v svoji pohlevnosti. Govorita po domače z očetom, pa me vidi mož, da zijam v bližnjo češpljo. Le stopi tja, jo potrese, pa naj nabere, da bom imel po poti kaj za žejo. Še se obotavljam pa me mož s prešernim smehom ujame in vzdigne, pa da bi lahkó deset takih fajmoštrov:

»Otrók! Se me bojiš, je-li? Le se me, kadar sem živál! Zdaj sem trezen pa človek!« In nabere sam sadja in mi ga namaši polne žepe. Potem pa me pozabi in mirno k očetu, da bova težko zmagovala pot, ki da bo vroče. A oče s svetlim uverjenjem, da osem ur poti ni take sile, da bova pa počivala, če se kje ne obesiva na kak voz. Tako se poslovimo v božjem imenu pa hajdi dalje čez Poklon. A češplje? Na Selih sem se jih lotil in na mostu Pod Seli, ko sva prešla potok Ušnik, sem vrgel zadnjo peščico v vodó...

Pol ure pozneje sta naju z očetom dotekla na cesti proti Ročinju dva mlada duhovnika. Prijazno povprašata kako pa kam. Oče odgovori nenavadno skromno — tudi njega prevzema tujina! — onadva pa vedro, da sta že s Kranjskega peš na potu. Preideta, ko sta mi stisnila vsak srebrno šestico v rokó. Oče pa majé z glavó za njima, ne more razumeti, da hodita peš, in se muči po svoje. Jaz se še dandanes! Za vse na svetu bi rad vedel, kdo sta bilá gospoda, pa četudi bi bil prikrajšan za mèdlo vero, da je bil eden med njima F. S. Finžgar in drugi sam... dr. Krek.

Medtem z očetom naprej, vsak po svoji strani ceste. Pa me začnó obhajati težke slabosti. Nesrečno sadje! To sem štirikrat ali petkrat do Ročinja jadir do mile nesreče grčavega očeta, ko sem počepal kraj poti in prišel nato okoli poldne ves bolán in zelen od slabosti pred Kanal, kjer sem prvič prosil očeta, naj se vrneva...

»Saj sem rekel,« je napol zarenčal, napol zastokal starec. Sedla sva kraj ceste in dobro dolgo molcé počivala.

Da se nama bodo krave smejale, če prideva takó nazaj, godrnja oče sam zase, a nató nejevoljno, da je vsako uro voz na cesti, le kadar ga čakaš, da ga ni. Potem proti meni, nekam nejeverno in neodločno, da je v Kanalu splaz na poli pota in kje neki sta že tista dva gospoda pa če bosta hodila res vso pot peš.

Tako sediva v solncu, ki nama obema dobro deje, v opojni sijajini blagoslovljeno lepega dne in v uspavajočem šumotu zadnjih škržátov. Visoko za nama že so Avče z Marijo v snegovih, pred nama je sivó zidovje Kanalsko z visokim zidanim mostom preko vodé.

Zdajci se oče prelomi iz svoje toposti in obrne k meni:

»Če še kaj moreš, otrok!«

Takó čudno pohlevno dober mu je glas. Ne morem ugovarjati, ne smem.

»Morem, oče! Pójdíva!«

In sva šla in hodila še štiri ure tisti dan. Šele pod Desklami, že blizu Plaví pod znamenjem, kjer zavije pot na Sveto Goro, naju je dotekel neznan tolminski prevoznik in naju vzel oba premrla na voz...

Dva dni pozneje je hodil starec samcat vso tisto pot nazaj. Šteje dedec in šteje vso pot, kakor so mu v mestu povedali, česa vsega mi bo še treba mimo hrane in stanovanja, ki ga bom imel zastonj: štiri srajce, vsaj tri pare svitic, pet parov nogavic, šest do osem žepnih rut, krtačo za obleko in dve za čevlje, bukve, šivanko, nit, denarja za plajbese in tinta... Šteje mož in šteje in ne ve, komu bo povedal in kje bo vzel. Pa govori sam s seboj, ali je vsegà tega treba; domá naj bi bil ostal otrok. Mar ga ni dvakrat, trikrat s solzami rotíl, naj se vrneta, naj ga vzame nazaj s seboj...

V Kanalu stopi starec v krčmo in popije četrť vina pa pomaka vanj belega kruha. Do Ročinja je nató nekam mahedrav in zaspan. V Ročinju vrže kar zviška vase merico žganja, da bo laže zmagal še zadnjo pot. Pa je kmalu ves ubit in ves v žalostnem štetju: srajce, svitice, pet parov nogavic, krtača za obleko, brisalka, bukve, plajbesi in tinta... A otrok je prosil in prosil, naj ga vzame nazaj s seboj...

Kraj ceste potoglavi starec pa išče. Išče prečudno zvedávo, pogleduje pod vsak grmič in najde.

»Poklonarjeve češplje... Tu je sirota počenil v četrto...«

Nató samemu sebi, trdó, kakor kaprol prostaku:

»Lovrič, Ivanec! Ni bilo prav! Otroka bodo štrafca!i!«

Pa zopet išče, najde zopet še enkrat, še dvakrat:

»Češplje, Poklonarjeve...«

Potem hodi togo, dolgo, kakor v mraku. Nepoznana bolečina ga paše krog ledij, mu lega v mozeg, da je ves trd, če le za trenotek postane. Kakor da se je pretrgalo v njem, v hrbtenici. Ves je v mislih sam s seboj. V hrbtenici! Saj se je lahko pretrgalo. Zaradi šib, ki je moral skoznje. Pa ne mara, da bi ga bolelo. Krčeviteje stopi, po soldaško, uporno:

»Galjoti! Kdo jim dajè pravico, da štrafcajo?«

A se otrese duševne bolečine, kakor se je telesne: noče biti dober. Samemu sebi se čudi, zakaj se mora smejati. Ne verjame, a se sliši. Smeje se, kakor da je pijan. Vidi, kar je skoraj pozabil. V Trstu pohaja ob morju. Trije so padli v vodó. Mar mu je skočiti dvakrat zapored z brega pa ju potegniti za lase na suho! Le kako, da po tretjega ne mara in ne mara? Marveč gleda topó tisto žensko, ki vpije in joče in mu ponuja srebrn goldinar...

Kaj je leglo starcu na oči, da so se mu prečudno razširile in da zijá in zijá in ne vidi, da stoji na Poklonu, in se ne pokriža po stari navadi, ko je zagledal domačo faro in cerkev? Stoji in vidi: tri klaftre pod vodo leži pob ves miren kakor riba. Ni maral ponj, zdaj je prepozno.

Znova ga opaše bolečina v pasu, potoglavo se požene naprej po potu. Hodi kakor v mraku, v čudni senci, ki je padla predenj od kdovekje. Muči se z odgovorom, ki ga ne najde:

»Ivanec, Lovrič! Ali je prav? Da nisi hotel! Da ga bodo štrafcali otroka, ki je prosil in prosil, da ga vzemi s seboj nazaj...«

Janez Kováčič, po domače stari Lovrič niz Most na Tolminskem, je živel poslej še eno leto. Pa je hodil to zadnjo pot še samotneje kot prej: soldaško samopriden, trmasto zaprt sam vase, režav in neznansko odljuden. Šele v juliju tistega leta pozneje sem ga videl za kratko. Našel sem ga v postelji. Ležal je že dober mesec s trdim, odmirajočim hrbtiščem. Vrv so mu pripeli pod nizki strop, da se je mogel privzdigovati in obračati. Ne vem, ali je hudó trpel in kako je prenašal. Nekaj tednov pozneje so mi povedali, da je umrl. Bil mi je že takó daleč, da nisem bil žalosten.

Njegova žena, moja stara mati Ana, ga je preživela za deset let. Ves čas je upala, da bo čakala mojo novo mašo. Pa je ni, jo je prej zgaralo delo in siromaštvo, s katerim se je otepala, preden je poglela zadnji mesec mojih zadnjih srednješolskih počitnic. Prve tedne v septembru je še nekaj potoglavila po hiši, potem je pa obležala. Saj mordà ni hudó trpela, težkó ji je bilo le, ker ni imela nobene ženske roke v pomoč in se je nas z bratoma sramovala.

Meni je medtem zorel moj čas. Odločiti se je biló treba, ali v duhovski stan ali po svetu. Odločaj, če moreš! Čutil sem le, da moram v bogoslovje. Takó sem tópo vložil prošnjo za sprejem in šel k materi, da bi ji povedal. Našel sem jo, ko je spala. V tistem turniču.

Ležala je na hrbtu, kakor mrtva, z rokami sklenjenimi na odeji. Te roké! Danes se mi smilijo v tisti njihovi strašni nebogljenosti, vse slabe, zdelane, pokrite s pegami od starosti in bede. Tedaj pa sem bil mlad in preveč samoljuben, da bi bil sploh mogel še kaj drugega ljubiti mimo svoje slè in želje, da bi se mi bilo smililo še kakšno drugo bitje na svetu, mimo mene samega, ki sem se čutil za neskončno žrtev, ker mi je biló iti po dolžnosti in spričo gospodarskih razmer samó eno pot...

Vem, da tisti trenotek, ko sem stal ob speči siroti, nisem bil prav nič prevzet in da sem hotel sirotno ženico celó prebuditi. Zdajci se je zgenila nemirno in spregovorila, ne da bi odprla oči:

»Ivanec!«

»Tu sem, mati!« sem odgovoril trdo, da se je stresla in zdramila.

»Ali bi kaj radi, mati?«

Ona, kakor da me ne čuje:

»Sanjala sem...«

Ni dopovedala, kaj se ji je sanjalo, marveč je trudno umolknila. Šele čez nekaj trenutkov je vprašala, koliko je ura.

»Pol dveh bo proč.«

»Si že kosil? Ali ste jedli kaj dobrega?«

Vsak dan vsake počitnice leto za letom me je takó izpraševala, ko sem prihajal od obeda pri župniku domov. Sprva sem ji našteval, kaj smo jedli, pozneje sem se le molčé namrdnil, da je sama zase ugibala:

»Kaj neki drugega. Kakor po navadi, je-li? Juho, pražen krompir pa mesó.«

Tudi to pot je povedala takisto. Pa sem ji segel v besedo:

»Danes je biló bolj gosposko. Sva prošnjo naredila z gospodom za zeminar.«

Vidim jo, kako se je trudno zgenila in si pomagala pokoncu pa iskala z rokami k meni:

»Daj mi rokó, Ivanec!«

Krčevito me je ujela za desnico, soplá težko, sunkoma.

»Saj je prav, Ivanec! Zaradi ljudi! Že takó so govorili, da ne boš pravi...«

Odgovoril sem, da mi ni zaradi ljudi, marveč zaradi nje in gospoda fajmoštra, ki je ves čas to od mene pričakoval. Pa sem čutil, kako raste pritisk njenih rok.

»Zaradi mene, Ivanec?«

Žena ihti, a govori robato trdó, vsakdanje:

»Saj je prav, Ivanec, saj je prav! Z babami na svetu, saj ni nič. Če je grda, je ti ne maraš, lepa pa ima veselje le za svoj život. Boš videl, Ivanec! Neumna leta se obletijo, življenje pa ostane. Oh, moj Bog! Deset let sem štela pa upala. Zdaj vidim, da te ne bom čakala. Pa bi ti bilá tako rada pri spovedi povedala...«

Glas se ji je utrgal, bori se s samo seboj, kakor da jo obhaja slabost, pa pove odločno:

»Spremisli ga dedca, svojega starega očeta; le kaj mi je naredil, preden smo ga pokopali! Se da prevideti in obhajati pa se dva dni potem obesi. Jezus usmiljeni, kako sem se ustrašila! Pa sem zatajila, še pri spovedi, da bi imel cerkven pogreb. In zdaj veš še ti... pa boš zanj pa zame molil, ko boš pred oltarjem stal.«

Teden dni kesneje sem vzela od nje slovo. Takó je bilá oslabela, da nisem upal, da jo bom videl še kdaj živó. Nisem je videl niti mrtve. Smrt in pogreb so mi zatajili, da bi s tem bolj gotovo ostal v bogoslovju...

Pa se me prijemlje, čim sem stárejši, s tem bolj prečudna vera, da hodim v senci očetovi z ônkraj, v senci njegove smrti, ki je razumeti ne morem. A vidim, kakor da sem bil zraven: leži dedec brez moči v žarki vročini vélikega Šmarna, sam s svojo tegobo in bolečino. Okna so mu zastrli, da je v senci in polumraku. Mati je z otrokoma odšla v Brice. Pa opazi dvoje vran, ki se vrešcé pripodite čez poljé od Svetega Mavra. Obide jo težka slutnja pa ukaže otroku, naj gre domov gledat, kako je očetu. Otrok pride, odpre narahlo v kamro. Ves je slep od solnca, nič ne razloči. Pokliče plahó:

»Oče!«

Pokliče v drugo, v tretje, oče se ne oglasi. Le grči nekje prečudno, a ne na postelji. Tedaj se otrok zboji, beži k materi in ji pove, kaj je videl. Mati pridivjá domov, plane v kamro in najde očeta klečečega v kotu za posteljo. Odgrne okno in vidi. Stari si je zadrnil vrv krog vratú, da ga drži mrtvega pokoncu...

Janez Kovačič, po domače stari Lovrič niz Most na Tolminskem, moj stari oče! Ali je umrl v norosti ali otročji pameti? V zadnji svoji soldaški sli, da mu je kot cesarskemu kaprolu umreti p o k o n c u ? V zadnji svoji grozi? Ko se mu je spovrnil tisti tržaški pob tri klaftre pod vodó? Ko si je osvestil tistega drugega pobiča, ki ga je pred letom sprevaljal v svet? Kakó je od Pod Seli do Ročinja počepal pa ga potem zastonj prosil, naj ga vzame spet nazaj domov?

Ves slep sem od solnca in kličem in vprašujem:

»Oče! Zakaj vendâr?«

Kličem v drugo, kličem v tretje. Oče ne odgovori, ne pove. Ne na ljubezen ne na ihto! In takó mi bo hoditi do konca v tej senci, v tej n e m i s e n c i z ô n k r a j , v tem blodnem spominu nanj, ki je hotel živeti in umreti kot soldat, pa je bil mendà le ničemurno otroški — skaramuc s Tolminskega...

VIDA TAUFER

MRLIČ

Posije svit v mrtvo lice gospodarju,
ki mirno tam med svečami leži;
na nebu vstaja solnce z novo zarjo
in petelinji klic že vas budi.

Vso noč so se ljudje ob njem šalili
in pili žganje iz steklenih čaš.
Že snubci so se hčeri oglasili,
zanj pa je mrtev dom in kraj in čas.

Težkó zvonijo žalostni zvonovi,
počasi ga do groba ponesó,
spustijo vanj, zasujejo z zemljo —

Tesnó bo tam med ozkimi grobovi,
ko drobne ptice s tenkimi glasovi
pomladi nove pesmi zapojo.